

درس ۱۲ جامعه و خانواده

قشرها و طبقات اجتماعی

۱. هر قبیله آریایی شامل تعدادی طایفه بود و طایفه نیز خود، به چندین خانواده بزرگ تقسیم می‌شد.
۲. افراد جامعه آریایی به سه قشر «کشاورزان و شبانان» و «جنگجویان»، «روحانیان» تقسیم شده بودند.
۳. وجود قشرهای سه‌گانه آریایی در آغاز، معرف نوعی تقسیم کار و دسته‌بندی حرفه‌ای به شمار می‌رفت.
۴. در جامعه آریایی تمرکز قدرت و ثروت در نزد عده‌ای خاص، موجب ایجاد نابرابری‌های اقتصادی و اجتماعی و شکل‌گیری طبقات اجتماعی به معنای واقعی آن شد.
۵. در دوران هخامنشیان، اعضای خاندان‌های بزرگ که خانواده شاهی در رأس آنها قرار داشت، از طرف پادشاه به سمت حکومت شهرهای، فرماندهی ارتش و سایر مناصب مهم حکومتی منصوب گردیدند.
۶. در زمان هخامنشیان طبقه‌ای از اشراف و بزرگان شکل گرفت که علاوه بر امتیازات ویژه اقتصادی، از مقام و منزلت اجتماعی بالاتری برخوردار بودند.
۷. جامعه ایران در دوران اشکانیان شامل گروه حاکم و توده‌های مردم عادی بود.
۸. اعضای گروه حاکم در دوره‌ی اشکانیان، خود به دو دسته تقسیم می‌شدند. در مرتبه اول اعضای خاندان‌های شاهی و دیگر خاندان‌های قدرتمند قدیمی بودند که مهم‌ترین منصب‌های سیاسی و نظامی مانند حکومت مناطق مختلف کشور و فرماندهی سپاه و عضویت در مجلس آن زمان را در اختیار داشتند.
۹. در دوره‌ی اشکانیان توده مردم شامل کشاورزان، شبانان، صاحبان حرف و صنایع و بازرگانان بودند.
۱۰. نظام طبقاتی جامعه ایران در عصر ساسانی تحت تأثیر دو عامل گسترش یافت و تثبیت شد: تأسیس حکومت مرکزی قدرتمندی بود که خاندان ساسانی با توسعه تشکیلات اداری و دیوانی به وجود آوردند و عامل دوم، رسمیت یافتن دین زرتشتی و افزایش نفوذ و اختیارات موبدان بود.
۱۱. در دوره‌ی ساسانیان قشر جدیدی به نام «دبیران» در این دوره به طبقه حاکم افزوده شد.
۱۲. نظام طبقاتی عصر ساسانی بر اصالت نسب و خون استوار بود.
۱۳. در جامعه‌ی ساسانی، تحرک اجتماعی و رفتن از طبقه‌ای به طبقه دیگر، ممنوع و یا دست کم، بسیار دشوار بود.
۱۴. در دوران ساسانیان نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی میان طبقه حاکم یعنی خاندان ساسانی و اشرافیت سیاسی، نظامی و دینی وابسته به آن از یک سو و توده مردم عادی از سوی دیگر افزایش یافت.
۱۵. در دوره‌ی ساسانیان طبقه فرادست و حاکم، در مقایسه با گذشته، گسترش چشمگیری یافت و در درون خود دارای مراتب و درجات متفاوت گردید.
۱۶. زنان طبقه فرادست ساسانی با نوع لباس و زیورآلات، از دیگر زنان متمایز بودند.
۱۷. طبقه فرودست یا عامه
۱۸. مردم، شامل قشرهای مختلفی می‌شد که به طور موروثی به فعالیت‌های تولیدی و خدماتی مانند کشاورزی، دامداری، پیشه‌وری، تجارت و امثال آن مشغول بودند و بار سنگین مالیات‌های گوناگون را بر دوش می‌کشیدند.
۱۹. در دوران ساسانیان، موبدان زرتشتی، مدافع نابرابری‌های اجتماعی و امتیازات طبقه حاکم بودند.
۲۰. در زمان پادشاهی قباد، جنبش بزرگی علیه نابرابری‌ها و تبعیض‌های اجتماعی و اقتصادی به رهبری مزدک پدید آمد.
۲۱. جنبش مزدک، پایه‌های نظام طبقاتی ساسانی را به شدت لرزاند.

خانواده

۲۲. خانواده، هسته اصلی جامعه آریایی نخستین به شمار می‌رفت.
۲۳. در خانواده آریایی، سلطه پدر بر اعضای آن، نامحدود بود. پدر هم قاضی و هم مجری آداب و رسوم دینی و نگهبان آتش خانه به حساب می‌آمد.
۲۴. در خانواده کهن ایرانی، ازدواج درون گروهی بود و اعضای خانواده تحت نظارت پدر، با یکدیگر پیمان ازدواج می‌بستند.

۲۵. در خانواده کهن ایرانی دارایی های خانواده که در اختیار پدر قرار داشت، قابل تقسیم و یا انتقال نبود و پس از مرگ او در اختیار پسر ارشد به عنوان رئیس جدید خانواده قرار می گرفت.
۲۶. خانواده گسترده تا عهد هخامنشی تداوم داشت. اما پس از آن تحت تأثیر عوامل اقتصادی و اجتماعی، به تدریج کوچک تر و محدودتر شد.
۲۷. با گسترش شهرها،
۲۸. در دوره ساسانیان، بخشی از خانواده های روستایی به شهر مهاجرت کردند و در پیشه های گوناگونی اشتغال یافتند. بدین گونه خانواده بزرگ با املاک و دارایی های مشترک، به تدریج به خانواده های کوچک تر با اموال مستقل تجزیه شد. از سوی دیگر، با توسعه تشکیلات حکومتی و گسترش قشرهای اجتماعی، دامنه اختیارات و قدرت پدر در خانواده کاهش یافت.

زنان

۲۹. جایگاه و حقوق زنان به عنوان نیمی از جامعه در دوران باستان، تحت تأثیر آموزه های دین زرتشتی و فرهنگ عمومی قرار داشت.
۳۰. در قسمت هایی از کتاب اوستا که منسوب به زرتشت است، تفاوت چندانی میان مرد و زن وجود ندارد.
۳۱. شعار اصلی زرتشت یعنی گفتار نیک، کردار نیک و پندار نیک به یکسان برای زنان و مردان توصیه شده است.
۳۲. در بخش هایی از اوستا که احتمالاً در زمان ساسانیان توسط موبدان تدوین شده، موقعیت اجتماعی زن پایین تر از مرد قرار می گیرد.
۳۳. در آیین زرتشتی، پارسایی و عفت به عنوان دو خصلت و ویژگی زن خوب برشمرده شده است.
۳۴. لوح های گلی کشف شده از تخت جمشید بیانگر آن است که در زمان هخامنشیان، زن و مرد در کنار هم و با حقوقی برابر کار می کردند.
۳۵. در دوره ی ساسانیان تنی چند از زنان خاندان شاهی مانند همسر یزگرد دوم و دو دختر خسرو پرویز به نام های پوران دخت و آزرمی دخت بر تخت سلطنت نشستند.
۳۶. همسر یزگرد دوم و دو دختر خسرو پرویز به نام های پوران دخت و آزرمی دخت از جمله نخستین شاهان زن یکی از بزرگ ترین حکومت های جهان باستان هستند.

جشن و سوگواری

۳۷. جشن های ایران باستان پیوند تنگاتنگی با باورهای دینی و زندگی سیاسی، اجتماعی و اقتصادی مردم ایران، به ویژه فعالیت های کشاورزی داشت.
۳۸. ویژگی برجسته جشن های باستانی، عبادت و شکرگزاری به درگاه خداوند بزرگ بود.
۳۹. گاهنبارها، نوروز، مهرگان و سده، از مشهورترین جشن های ایران باستان به شمار می روند.
۴۰. گاهنبارها عبارت بودند از شش جشن که به شکرانه آفریده شدن عناصر اصلی خلقت: آسمان، آب، زمین، گیاه، جانوران و انسان، در شش وقت معین از ماه های سال برگزار می شد.
۴۱. جشن نوروز از کهن ترین جشن های ایرانی است که به جمشید، نخستین پادشاه افسانه ای ایران نسبت داده می شود.
۴۲. ایرانیان باستان مراسم سوگواری برای مردگان را نیز با آداب و تشریفات ویژه ای برگزار می کردند.
۴۳. ایرانیان باستان در مراسم سوگواری درگذشتگان، ضمن خواندن دعا، نیکی های شخص از دنیا رفته را یادآوری می کردند.
۴۴. ایرانیان احترام خاصی برای ارواح پدران و مادرانشان قائل بودند؛ از این رو، در برخی از جشن ها، مراسم ویژه ای را برای آرامش ارواح آنان انجام می دادند.